

Key words: style, democratic style of management, managers of educational institutions.

Стаття надійшла до редакції 19.09.2018 р.

Прийнято до друку 26.10.2018 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Савченко С. В.

УДК 37.016:003-028.31

Г. П. Зажарська

**ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЄВОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДШИХ
ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
ТА ЛІТЕРАТУРНОГО ЧИТАННЯ**

Реформування загальноосвітньої школи в особистісно-орієнтовану, розвивальну зумовлене потребами цивілізованого демократичного суспільства в Україні. У контексті цих суспільних потреб особливо значимою є основна мета початкової мовної освіти, яка визначається провідною функцією рідної мови: плекання національно свідомої, духовно багатой, творчої особистості, яка володіє вміннями комунікативно доцільно вживати мовні засоби у різних сферах і видах мовленнєвої діяльності.

Сформувати таку людину неможливо без оволодіння мовою як засобом спілкування, пізнання, самоствердження в житті, творчого самовираження. Лінгвістичні відомості, отже розглядаються не самостійним предметом вивчення, а засобом та умовою розвитку мислення, творчих здібностей учнів, формування комунікативної компетенції, виховання на засадах гуманізму і демократизму. Це підтверджує і Державний стандарт, в якому метою освітньої галузі «Мови і літератури» є розвиток особистості учня, формування його комунікативної компетентності та загальних уявлень про мову як систему і літературу як вид мистецтва [2, с. 2–4].

Комунікативно-мовленнєві вміння – це вміння, необхідні для ефективного здійснення мовленнєвої діяльності в умовах між особистісної взаємодії, тобто в різних ситуаціях спілкування: з різною метою, в різних умовах, з різними співрозмовниками (знайомими, незнайомими; за віком: старшими, молодшими; за соціальною роллю: хтось із рідних, учитель, однокласник, друг тощо). Основою комунікативно-мовленнєвих умінь є частково мовленнєві вміння (звуковимовні, орфоепічні, лексичні, граматичні) та загально мовленнєві (уміння слухати-розуміти, говорити, читати, писати).

Способи керівництва пізнавальною та мовленнєвою діяльністю передбачають поетапний характер управління, загальну спрямованість на

зону найближчого розвитку (Л. Виготський), будуються з позицій педагогіки співробітництва (Ш. Амонашвілі).

Єдність розглянутих змістового, процесуального та мотиваційного аспектів вивчення рідної мови у контексті мовленнєвої діяльності знаходить вираження в тому, що комплексні вправи будуються за сукупністю означених параметрів.

Такий системний підхід до організації навчально-виховного процесу програмує виділення відповідно до Державного стандарту початкової загальної освіти чотирьох змістовних ліній – мовної, соціокультурної, мовленнєвої діяльності та реалізацію цих змістових напрямків у їх взаємодії та взаємообумовленості.

У статті мова піде про мовленнєву змістову лінію, яка є основною і передбачає розвиток усного і писемного мовлення учнів, їхнє вміння користуватися мовою як засобом спілкування, пізнання, тобто вміння висловлювати свої думки, говорити в певній ситуації.

Робота з формування мовленнєвої компетентності в початковій школі повинна проводитись систематично на кожному уроці безпосередньо через спілкування. Це важка і кропітка робота, оскільки діти, які зростають у російськомовному середовищі, до школи недостатньо оволодівають українським мовленням, то стає проблемним завдання програми розвивати та вдосконалювати мовленнєві уміння та навички і на їх базі навчати читання й письму. Отже, першочерговим завданням вчителя початкових класів є формування умінь українського мовлення: аудіативні, орфоепічні, граматичні, збагачувати словниковий запас, розвивати уміння діалогічного і монологічного мовлення, що створить базу для навчання читання й письма [4, с. 12–14].

При цьому слід взяти до уваги, що у випадку недостатнього володіння усним мовленням, розвиток навичок читання та письма уповільнюється. Отже, найважливішим завданням у ситуації, коли до шкіл з українською мовою викладання приходять російськомовні діти, є формування та розвиток умінь усного мовлення.

Користуючись принципами особистісно-орієнтованого навчання, ми прагнемо забезпечувати емоційне благополуччя учнів на уроці, яке сприяє успішній реалізації завдань формування комунікативних умінь та мовленнєвої культури молодших школярів, бо, за словами Марії Монтессорі, «у розумі дитини нема нічого такого, чого колись не було у почуттях». Саме тому на уроках з рідної мови застосовую інтеграційні підходи, щоб урок став справжньою «педагогічною майстернею», де слово жило б, трепетало усіма барвами і відтінками в душі кожної дитини, щоб діти кожен вислів сприймали не лише розумом, а й серцем, намагалися побачити живу картину, почути звуки, прислухалися до переданих почуттів й уміли висловлювати свої.

Багатство словникового запасу людини – ознака її високого інтелектуального розвитку. Тому роботі над словником учнів приділяю особливу увагу.

Повноцінному засвоєнню значення слова сприяє використання його учнями у власному мовленні, тобто у монологі. Добираючи слова для засвоєння, виходжу не лише з теми уроку, а й з такого вибору слів, який давав би можливість побудувати діалог, адже формування умінь спілкування – кінцева мета навчання української мови.

Учень здатен засвоїти протягом уроку до шести слів і граматичних конструкцій з цими словами, тому робота над їх засвоєнням складається з двох етапів.

Перший з них – пояснення на основі унаочнення, перекладу рідною мовою й первинне кількаразове проговорювання слів і граматичних конструкцій (тренінг) за вчителем. Другий – активізація слів і граматичних конструкцій у мовленні.

Напрямки словникової роботи:

1) збагачення словника, тобто засвоєння нових слів та нових значень слів, що раніше школярам були невідомі;

2) уточнення словника, тобто поглиблення розуміння уже відомих слів, з'ясування відтінків у значенні між синонімами, добір антонімів, аналіз багатозначності;

3) активізація словника, тобто використання якомога більшої кількості слів у мовленні кожного учня, введення слів у речення, засвоєння сполучуваності слів з іншими словами, доцільність їх використання в конкретному тексті;

4) вилучення не літературних слів, русизмів, що вживаються іноді молодшими школярами, виправлення помилок у наголошуванні та вимові слів.

Підвищенню ефективності засвоєння словникових слів значною мірою сприяє використання інноваційних технологій: інтерактивних форм роботи, технології критичного мислення.

Заохочення, створення яскравих наочно-образних уявлень, навчально-пізнавальна гра, створення ситуації успіху, проблемної ситуації, спонукання до пошуку альтернативних рішень, виконання різноманітних творчих завдань, створення ситуації взаємодопомоги – це прийоми, що дають змогу реалізувати індивідуально-особистісний підхід у навчанні. Застосовуючи їх під час роботи над словниковими словами, ми активізуємо пізнавальну діяльність школярів, робимо словникову роботу цікавою для дітей.

Робота в парах сприяє розвитку навичок спілкування, формує вміння висловлюватися, переконувати, вести дискусію. Обговорення матеріалу з однокласником дає можливість краще зрозуміти те, що вивчається. Завдяки такій формі діти вчаться співпрацювати (слухати, підтримувати розмову, досягати згоди, домовлятися); однокласники стають друзями (підключаються одне про одного, допомагають, довіряють). Учні набувають навичок альтернативного пошуку розв'язання проблемних ситуацій.

Використовуючи парну форму роботи, даємо можливість дітям перемовлятися, підходити одне до одного, обмінюватися думками. Це сприяє розвитку самоповаги, формує почуття особистої гідності. Робота в парах є підготовчим етапом до роботи в групах.

Обираючи методичний інструментарій для засвоєння графічного образу словникового слова, звертаємо увагу на використання інноваційних методів і прийомів. Ефективними є такі види роботи як «Кубування», «Асоціативний куш», «Спіймай пару!», «Складання сенкану» та ін. Доцільними є такі інтерактивні ігри як: «Рольова гра», «Драматизація», «Інтерв'ю», «Мозковий штурм», «Передбачення». На уроках мови використовуємо стратегії, що значною мірою стимулюють розвиток інтелектуально-творчих здібностей дітей (літературні ігри, кросворди, шаради, анаграми, вікторини, творчі завдання). Впроваджуємо в навчальний процес різноманітні нестандартні форми уроків: урок-гра, урок-змагання, урок-подорож, урок-пісня, урок-вікторина, урок-свято та ін. Щоб дати можливість учням молодших класів висловити свою думку з певної проблеми стисло, за конкретною схемою впроваджуємо технології навчання у дискусії.

Суттєвою особливістю усного мовлення є те, що воно має широку гаму засобів виразності (інтонація, темп мовлення, сила та тембр голосу), які дозволяють чітко виразити позицію мовця. Саме тому, здійснюючи роботу над формуванням комунікативних умінь, слід уважно ставитися до засобів виразності. Так, працюючи зі скоромовкою, учні вчаться промовляти її з різною силою голосу: голосно, тихо, пошепки; від «тихо» до «голосно» і навпаки; «сходінками» (намалювати на дошці сходинки і запропонувати учням, промовляючи скоромовку, все голосніше піднятися до найвищої з них, а вчитель пересуває вказівку від сходинки до сходинки). Під час інсценування казок можна запропонувати учням промовляти репліки героїв інтонаційно виразно, вчитель звертає увагу на передаванням голосом радість, сум, здивування. Невичерпним матеріалом для навчальних занять з рідної мови є життєвий досвід молодших школярів. З великим задоволенням діти запрошують до класу засмучену осінь чи життєрадісну весну, срібну зиму чи золоте літо. Кожна складова уроку допомагає створити образ, який змушує дітей хвилюватися, уявляти, спонукає до активної мовленнєвої діяльності: описати картину природи, назвати іменники, що «супроводжують» її явища, охарактеризувати їх прикметниками, дібрати вдалі дієслова, скласти речення різні за метою висловлювання та інтонацією. Введення у навчальний процес системи комплексних вправ забезпечує:

- постійну взаємодію слова й унаочнення, слова та дії, завдяки чому долається не диференційованість сприймання дітей, активізується уява, успішно проходить процес абстрагування від лексичного значення конкретних слів і виділення в них загального, граматичного;

- дає можливість педагогові глибше індивідуалізувати навчання, спираючись на природні здібності, нахили дітей, особливості сприймання, уяви, пам'яті.

Така цілеспрямована організована діяльність учнів ґрунтується на фундаментальному положенні К. Ушинського: «Слово має вирости з думки, а думка – із спостережень за природою, самим собою та іншими людьми».

Здобутий дітьми чуттєвий досвід, знання про довкілля, сформовані способи творчої діяльності та прийоми розумових дій актуалізуються на уроках української мови та літературного читання на рівні міжпредметних зв'язків та міжпредметної інтеграції. Тому на різних етапах уроку доцільно використати такі форми роботи:

- усний журнал, хвилинка ерудита, конференція та інше;
- уявна подорож до музею, храму, святинь рідної землі, інтерв'ю з письменником, художником;
- драматизація.

У виборі організаційних форм навчання віддаємо перевагу колективній, груповій, парній діяльності. Поступово з року в рік у дітей збільшується питома вага самостійних спостережень та дослідницької діяльності. Таким чином, система комплексних вправ є визначальним засобом активізації мехізмів мовлення в процесі опанування мовних знань учнів початкових класів.

З метою створення сприятливого психологічного клімату для вивчення української мови, розвитку мовленнєвої компетентності з перших днів слід створити дітям такі умови, планувати і організовувати свою роботу так, щоб в учнів початкових класів не згасало бажання вивчати українську мову та прививати любов до читання творів українських авторів. То, як писав В. Сухомлинський, «без поваги, без любові до рідного слова не може бути ні всебічної людської вихованості, ні духовної культури».

Список використаної літератури

1. **Вашуленко О. І.** Емоційно-ціннісна складова у структурі читацької компетентності молодшого школяра // Початкова школа. – 2013. – №6. – С. 10–17.
2. **Державний стандарт початкової загальної освіти** // Початкова освіта. – 2011. – №18. – С. 2–8.
3. **Петрук К.** Комунікативне спрямування у навчанні української мови у початкових класах // Початкова школа. – 2012. – № 10. – С. 18–23.
4. **Пономарьова К.** Компетентнісний підхід у навчанні грамоти першокласників // Початкова школа. – 2012. – № 9. – С. 22–25.
5. **Савченко О. Я.** Дидактика початкової школи / О. Я. Савченко. – К. : Генеза, 1999. – 218 с.

Зажарська Г. П. Формування мовленнєвої культури молодших школярів на уроках української мови та літературного читання

У статті автором розкрито питання формування мовленнєвої культури молодших школярів на уроках української мови та літературного читання. Особливо значимою є основна мета початкової мовної освіти, яка визначається провідною функцією рідної мови: плекання національно свідомої, духовно багатої, творчої особистості, яка володіє вміннями комунікативно доцільно вживати мовні засоби у різних сферах і видах мовленнєвої діяльності.

У статті мова йде про мовленнєву змістову лінію, яка є основною і передбачає розвиток усного і писемного мовлення учнів початкових класів, їхнє вміння користуватися мовою як засобом спілкування, пізнання, тобто вміння висловлювати свої думки, говорити в певній ситуації.

У виборі організаційних форм навчання слід надавати перевагу колективній, груповій, парній діяльності. З метою створення сприятливого психологічного клімату для вивчення української мови, розвитку мовленнєвої компетентності з перших днів слід створити дітям такі умови, планувати і організовувати свою роботу так, щоб в учнів початкових класів не згасало бажання вивчати рідну мову та прививати любов до читання творів українських авторів.

Ключові слова: мовленнєва культура, мовна освіта, мовленнєва змістова лінія, розвиток мовлення, мовленнєва компетентність, учні початкових класів.

Зажарская А. П. Формирование речевой культуры младших школьников на уроках украинского языка и литературного чтения

В статье автором раскрыт вопрос формирования речевой культуры младших школьников на уроках украинского языка и литературного чтения. Главной есть основная цель начального языкового образования, которая определяется главной функцией родного языка: воспитание национально сознательного, духовно богатого, творческого человека, владеющего коммуникативными речевыми способами в различных областях речевой деятельности.

В статье речь идет о речевой содержательной линии, как об основной, и представляет развитие устной и письменной речи учащихся младших классов, их умение пользоваться языком как средством общения, то есть умение выражать свои мысли, разговаривать в определенной ситуации.

В выборе организационных форм обучения надо отдавать предпочтение коллективной, групповой, парной деятельности. С целью создания благоприятного психологического климата для изучения украинского языка, развитию речевой компетенции с самого начала надо создать детям такие условия, чтобы в учеников начальных классов не

угасло желание изучать родной язык и привить любовь к чтению произведений украинских авторов.

Ключевые слова: речевая культура, языковое образование, речевая содержательная линия, развитие речи, речевая компетентность, ученики начальных классов.

Zazharskaya A. Role and Place of Artistic Literature in the Process of Studies of Students of Initial Classes

In the article an author is expose a role and place of artistic literature in the process of studies of students of initial classes. Through verbal folk creation a child not only seizes the mother tongue but also brought over to the culture of the people. Taking into account it there is a necessity of search of the new going near determination of maintenance of education and education, to creation of the nationally orientated model of studies of children of midchildhood. A study of lingvokraeznavchego material on the lessons of the mother tongue and reading is an effective mean.

In the article the question is about a speech semantic line, that is basic and envisages development of the verbal andwriting broadcasting of students of initial classes, their abilityto use a language as means of intercourse, cognition, id estability to express the opinions, talk in a certain situation.

In the choice of organizational forms of studies it follows togive advantage to collective, group, pair activity. With the aimof creation of favourable psychological climate for the study of Ukrainian, development of speech competence from the firstdays it follows to create such terms to the children, to planand organize the work so thata desire to study the mothertongue and inoculate love to reading of works Ukrainian didnt go out for the students of initial classes.

Key words: vocal culture, linguistic education, vocal semantic line, development of broadcasting, vocal competence, students of initial classes.

Стаття надійшла до редакції 14.09.2018 р.

Прийнято до друку 26.10.2018 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Докучаєва В. В.

УДК 373.3.011.3-051(477)"20"

Н. Б. Ларіонова

**МОДЕЛЬ ГОТОВНОСТІ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ
ДО РОБОТИ В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ**

Дослідження проблеми підготовки вчителів початкових класів, оформлення її в один з основних напрямів сучасної педагогічної теорії та практики обумовлене низкою факторів: